

39

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 2. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

39.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

22-26 MAYIS 2017

BURSA

2016 YILI PRIENE ÇALIŞMALARI

Hasibe İSLAM AKAT*
İbrahim Hakan MERT

Öncelikle, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne 2016 yılında Priene kazı ve araştırmalarına verdiği izin ve destekten dolayı teşekkürlerimizi arz ediyoruz. Priene’de 2016 yılı çalışmaları Milet Müze Müdürlüğü başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Örenyerindeki çalışmalar, 12 Ağustos ile 09 Eylül 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Priene 2016 çalışmalarına, Uludağ Üniversitesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Frankfurt Üniversitesi, Leopold Werner ve Heinz Götze Vakıfları maddi kaynak sağlamışlardır. Ayrıca bu yılki çalışmalara Söke Ticaret Odası erzak ve akaryakıt yardımında bulunmuştur. Bu kurumlara teşekkürlerimizi sunarız.

Arkeolojik kazı ve araştırmaların bilimsel danışmanlığını Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert üstlenmiştir. Çalışmalara Frankfurt J. W. Goethe Üniversitesinden Doç. Dr. Axel Filges ve ekibi de katılmıştır. 2016 yılı kampanyasına değişik kurum ve üniversitelerden toplam 19 bilim insanı, öğrenci, uzman ve restoratör katılmıştır. Güllübahçe civarından ise 2 işçi çalıştırılmıştır.

Priene’de 2016 yılında kazı ve onarım çalışmaları yapılmıştır:

- 1) Roma hamamının yukarı gymnasium alanında kalan bölümündeki araştırmalar,
- 2) Otopark bazilikası çevresinde (doğu nekropol) bulunan mezar yapılarının kazı ve ölçüm çalışmaları,
- 3) Doğu yamacı mağara alanındaki sondaj çalışmaları,
- 4) Agorada önümüzdeki yıllarda yapılacak olan restorasyon için hazırlık çalışmaları,
- 5) Depo çalışmaları (Resim: 1)

* Hasibe İSLAM AKAT, Milet Müzesi Müdürlüğü, Didim-Aydın/TÜRKİYE; akad1967@hotmail.com
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT, Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Bursa/TÜRKİYE, ihmert@uludag.edu.tr

1. ROMA HAMAMININ YUKARI GYMNASION ALANINDA KALAN BÖLÜMÜNDEKİ ARAŞTIRMALAR

Yukarı *gymnasion* alanında açılan sondajların amacı, yeni bulunan temellerin Roma İmparatorluk Dönemi hamamı ile bağlantılarını açıklığa kavuşturmasıdır. Bu bağlamda plan, mekan bölümlenmesi imparatorluk döneminin tarihlenebilen malzemesinin araştırılması da hedeflenmektedir. Bu hedef ve amaçlara yönelik olarak, iki küçük sondaj (RT 7 ve RT 8) yardımıyla hamamın ana yapısının güney duvarındaki duvar ve duvar köşesi durumları araştırıldı. Bu sondajlarda temellere ve eğer mümkünse hatta ana kayaya kadar derinleşmeye çalışıldı. Tüm bu çalışmalar planlandığı gibi, 15.08.–06.09.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu alandaki çalışmalar Frankfurt Üniversitesi'nden Miguel Ximenez-Carillo, Arne Scheinplflug ve Dagmar Wolter Grafin Praschma tarafından yürütülmüştür.

İlk sondajın (RT 8) amacı, hamamın güney duvarıyla –B- mekanının önünde güneye doğru çıkıntı yapan duvar strüktürü arasındaki köşe durumunu araştırmaktır (Resim: 2). Burada söz konusu olan duvar strüktürü podest benzeri bir yapıya sahiptir ve hamamın güney duvarına sonradan birleştirilmiş gibi gözükmektedir. Bu sondajda yüzey tabakasının alınmasından sonra duvar podestin alt kenarı ve Geç Antik Döneme ait bir mozaik bölümleri açılabilmiştir. Masif yapıdaki duvar podesti burada sadece bir toprak yığına dayanmaktadır. Mozaik ise hamamın güney duvarındaki boyalı duvar sıvası kalıntılarına aşağıda bağlanmakta/birleşmektedir. Mozaik ve boyalı sıva aynı dönemden olup, daha sonra podest duvarı tarafından kapatılmış gibi gözükmektedirler. Daha derinde bir taş sırasının temeli gün yüzüne çıkartıldı. Bu taş sırası duvar şeklinde bağlanmıştır ve kısmen korunmuş duvar sıvası kalıntıları göstermektedir. Bu strüktür altta doğrudan mozaik üzerine ve yandan hamamın güney duvarının boyalı sıvasına oturmakta/dayanmaktadır. Mozaik altında köşede gerçekleştirilen derinleştirme çalışmaları devamlılık gösteren ve az sayıda buluntuya sahip bir dolguyu gün yüzüne çıkartmıştır. Bu dolgu içerisinde üst yapı elemanları ve duvar blok parçaları bulunmaktadır. RT 8 sondajı üst kısımlardaki eski atık toprak yüzünden profillerin çökme tehlikesi nedeniyle temel kadar derinleştirilememiştir. Açmanın sınırları üst kısımdaki tahrip olmuş mozaik ve yakındaki taş plakalardan oluşan zemin nedeniyle genişletilememiştir. Muhtemelen Geç Antik Döneme ait mozaik üstündeki yeniden yapılaşma ile, Roma İmparatorluk Döneminden sonra en az iki safha tespit edilebilir.

İkinci sondaj (RT 7) hamamın güney duvarıyla güneydeki şapelin doğu duvarı arasındaki köşede gerçekleştirilmiştir. Bu alan şimdiye kadar geç antik dönem banyo yapısı olarak adlandırılmıştır. RT sondajı ana kayaya kadar derinleştirilebildi. Bu açmanın kuzey kenarı boyunca pişmiş topraktan *in-situ* bir su borusu da bulunmaktadır. Su borusu temelin üst kenar seviyesinde batıdan doğuya devam etmektedir. Şapelin doğu duvarının altında aynı şekilde taştan bir temel yapısı tespit edilebildi. Ancak bu temel kaba kesilmiş ve kısmen harçlı taşlardan ve tuğladan oluşmaktadır. Söz konusu temel ana kayaya kadar inmemektedir. Daha aşağıda ise sıkıştırılmış kerpiç ve harçtan oluşan sert bir alt zemin gün yüzüne çıkartıldı. Bu zemin üzerinde ise tuğla plakalardan döşenmiş bir taban tanımlanabilmektedir. Sıkıştırılmış kerpiçin alınmasından sonra sert bir dolgu tabakası ana kayaya kadar devam etmektedir. Bu dolgu tabakası harç, tuğla parçaları, küçük taşlar kaba kesilmiş mozaik taşları ve tek tük seramikten oluşmaktadır. Bu dolgu da tek tük büyük yapı elemanları da yer almaktadır. Açmanın güney batı köşesinde tespit edilen bir yapı bloğu yakından incelendiğinde dar ve uzun yüzlerinde Grekçe yazıt bulunduğu tespit edilmiştir (Resim: 3). Bloğun üst kenarı bir gesims profiliyle çevrelenmektedir/süslenmiştir. 1,20x0,40 m. ölçülerindeki bloğun üst yüzünde bir heykel için düz girintiler ve diğer mimari özellikler bulunmaktadır. Yazıtlı bu mimari parçanın çıkarılabilmesi için açma güneyde 0,92 cm. genişletildi. Bu parçanın da çıkartılmasıyla kazı çalışmaları tamamlandı.

Sonuç olarak çalışılan alanda birden fazla yapı evresi kesin olarak birbirinden ayrılabilir. Hem RT 8 ve hem de RT 7 açmalarında dolgu ve zemin seviyesi en az iki Geç Antik tadilat/değişiklik evresi göstermektedir. RT 7'deki *opus caementitium* temel su şebekesi ile ana kaya ile bağlantılıdır. Bu temel şapelin altındaki temel strüktüründen bariz bir şekilde farklılık göstermekte ve buradaki yapılaşmanın orijinal Roma İmparatorluk Dönemi evresine aittir. Şapelin temeli doğu duvarının daha erken bir evreden olmadığını kesinlikle teyit etmiştir. Bu dolgu tabakası hamam kompleksinin muhtemelen Geç Antik Dönemde kapsamlı bir tadilat/değişiklik geçirmiş olduğunu, aksine alanda gerçekleştirilen büyük dolgular ve seviye yükseltmeleriyle yeni bir seviye yaratılmış olduğunu açıkça göstermektedir.

2. OTOPARK BAZİLİKASI ÇEVRESİNDE (DOĞU NEKROPOL) BULUNAN MEZAR YAPILARININ KAZI VE ÖLÇÜM ÇALIŞMALARI

Kentin doğu nekropolünde, surların yaklaşık 100 metre doğusunda, doğu kapısından devam eden antik yolun hemen kuzeyinde bulunan ve 2008 – 2011 yılları arasında kazı çalışmaları yapılmış olan “otopark bazilikası” olarak adlandırılan bu alanda çalışmalar 15 Ağustos 2016 tarihinde başlamıştır. Bu çalışmalara Uludağ Üniversitesi’nden Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert, Araş. Gör. Buğra Kuru ve yine aynı üniversiteden lisans öğrencileri Hasan Cem Gülmez, Orhun Uğur, Zeynep Yıldız ve Osman Sert ile Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinden Batuhan Dursun katılmıştır. Bu alandaki çalışmalar 15 Ağustos 2016 – 10 Eylül 2016 tarihleri arasında yürütülmüştür.

2008 – 2011 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında, Erken Bizans Dönemine (M. S. 5. yüzyıl) tarihlendirilen bu yapıdan daha erken bir döneme ait ve mezar anıtı olduğu düşünülen üç adet yapı keşfedilmiş, fakat o zamanki çalışma konusu ile bağlantılı olmadığı için bu yapılar hakkında detaylı bir araştırma yapılmamıştır. 2016 kazı dönemindeki çalışmalarla, bu yapıların taş planlarının (rölöve) çıkartılması, rekonstrüksiyon çizimlerinin yapılması, yapı tipolojilerinin araştırılması, tarihlendirilmesi ve nekropol sahası içerisindeki konumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaçlarla, 15 Ağustostan itibaren öncelikli olarak alanın yabancı otlardan temizliği yapılmış ve 17 Ağustos 2016 tarihinde alanın en batısında bulunan mezar yapısının bulunduğu bölgede “MY – 1” kodlu açma açılmıştır (Resim: 4). Yapının daha önceki kazı çalışmalarında gözükken kısımlarının devamını görebilmek amacıyla yapılan çalışmalarda ana kayanın hemen doğusunda bir adet mezar bulunmuştur. Bu mezarın büyük bir kısmı açma sınırları dışında kaldığından çalışmalar açmanın geri kalanında devam etmiştir. Açmanın batı kısmının üzerinde taş işçiliği izi bulunan ana kaya ile kaplı olduğu gözlemlenmiştir. Ana kayanın önünde, yaklaşık bir metre karelik bir zemin bulunmuştur. Zemin olduğu gibi bırakılarak kazı çalışmalarına devam edilmiş ve mezar yapısının alt yapı bloklarına ulaşılmıştır. Burada, daha önceki çalışmalarda gün yüzüne çıkartılmış olan ve üzerinde stel yatağı deliği bulunan bloğun hemen yanında bir ikincisi ele geçirilmiştir. Ancak bu blokların ne mezar yapısı ile ne de zemin ile herhangi bir bağlantısı olmadığı anlaşılmıştır.

Açmanın güney sınırında, üzerinde harç izi bulunan iki adet blok gözlemlenmiştir. 29 Ağustos 2016 tarihinde, bu blokların ne olduğunun anlaşılması

labilmesi amacıyla açmanın güney sınırı yaklaşık 50 cm. genişletilmiştir. Burada yapılan kazı çalışmalarında, bahsi geçen blokların devamı bulunmuştur. Bu blokların, bir zemin meydana getirecek şekilde bir araya getirildiği ve bloklar ile ana kaya arasında kalan bölümün ise harç ile tamamlanmış ve gözlemlenmiştir. Ancak zeminin yalnızca kuzey tarafı korunabilmiştir. Zeminin korunamayan güney kısmında devam eden kazı çalışmaları sonucunda, yaklaşık 25 cm. aşağı seviyede, bir başka zemin bulunmuştur. Bu zemin daha büyük ve tek parça taş bloklardan oluşturulmuştur. Bu zeminin doğu bitişiğinde ana kayaya rastlanmıştır.

Çalışmalar esnasında bu ana kaya ile zemin blokları arasında bir boşluk bulunmuştur ve bu boşluğun aşağıya doğru indiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, bu blokların bir zemine ait değil de, bir mezarın üst örtüsü olabileceği düşüncesi ağır basmıştır. Açmanın güney kısmında blokların devam ettiği görüldüğünden, blokların devamını görebilmek ve buranın gerçekten bir mezar olup olmadığını anlayabilmek amacıyla MY – 1 açması 30 Ağustos 2016 tarihinde 30 cm. kadar daha genişletilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda açmanın güneyinde blokların sonunda bir boşluk bulunmuş ve bu alanın gerçekten bir mezara ait olduğu anlaşılmıştır. Mezarı güney taraftan sınırlaması gereken bloğun ve mezarın batı duvarı üzerindeki profilden anlaşılacağı üzere mezarın en güney üst örtü bloğunun kayıp olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle mezarın içerisi belli bir seviyeye kadar toprak ile dolmuştur.

Mezarın kazı çalışmalarına bu sebeplerle güney taraftaki açıklıktan başlanmıştır. Ancak bu açıklığın açmanın güney sınırına çok yakın olmasından dolayı çalışma alanı oldukça daralmıştır. Çalışma alanını rahatlatmak amacıyla açma 1 Eylül 2016 tarihinde bir kez daha yaklaşık 30 cm. genişletilmiştir. Bu genişleme sonucunda, bahsi geçen mezarın hemen kuzeyinde bir mezara daha rastlanmıştır. Bu mezarların kuzey-güney yönündeki duvarlarından birinin ortak olmasından dolayı bu mezarlar "İkiz Mezarlar" olarak adlandırılmıştır (Resim: 5). Bu türden mezarlara Priene'de önceki yıllarda yapılan yüzey araştırmaları sırasında da rastlanılmıştır.

Yeni bulunan mezarın, diğer mezarda görüldüğü gibi en güney üst örtü bloğu eksik değildir. Bu mezarın en güneydeki üst örtüsü ve mezarın güney sınır duvarı korunabilmiştir. Ancak mezarın güney sınır duvarı dışarıya doğru devrildiğinden (ya da açıldığından?) mezarın içi yine bir miktar toprak ile dolmuştur. Bu blok, çok kalın ve oldukça ağır olduğundan dolayı yerinden kaldırılamamış ve bu nedenle batıdaki mezarda kazı çalışmaları

çok fazla ilerleyememiştir. Fakat doğudaki mezarda kazı çalışmaları devam ettirilmiş ve 6 Eylül 2016 tarihinde bu mezardaki bütün toprak alınmış ve ana kaya zemine ulaşılmıştır. Bu mezardan az sayıda kemik ve küçük buluntu çıkmıştır. Buluntuların azlığından ve mezarın en güney üst örtü bloğu ile güney duvarının eksik olmasından dolayı bu mezarın daha Antik Dönemde soyulmuş olabileceği düşünülmektedir.

Açmanın doğu kısmında bulunan basamağın alt kısmında sürdürülen temizlik çalışmaları sırasında burada üzeri harç ile sıvanmış bir şekilde kiremitlerden oluşturulmuş bir zemine rastlanmıştır (Resim: 6). Bu kiremitlerin bir mezar örtüsü olup olmadığını anlamak amacıyla kiremitler belgelendikten sonra kaldırılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda kiremit zeminin altında ana kayaya oyulmuş başka bir mezara rastlanmıştır. Ancak söz konusu mezarın güney kısmında, - “Mezar Yapısı 1” olarak adlandırılan yapının basamaklarının yönünden bir miktar sapmış bir halde kuzey-güney yönlü bir sıra taş bloğa rastlanmıştır. Bu nedenle mezarın güney kısmı tamamen bu blokların altında kalmıştır. Bu sebeplerle bahsi geçen mezarın bu bloklardan daha erken bir tarihte yapıldığı ve daha sonra başka kullanımlar için kapatıldığı anlaşılmıştır. Bu mezardaki kazı çalışmaları esnasında mezardan çok sayıda irili ufaklı kemik ile, az sayıda seramik, cam ve metal parçası ve iki adet sikke bulunmuştur. Bu sikkenin Magnesia üretimi olup, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendiği anlaşılmıştır. Bu nedenle bahsi geçen mezarı Hellenistik Döneme tarihlenmek mümkündür.

MY-1 açmasında 6 Eylül 2016 tarihinde total station yardımı ile taş plan çizebilmek amacıyla ölçüm işlemleri yapılmıştır. 7 Eylül’de açmadaki bütün kazı çalışmaları tamamlanırken, alanın taş planının çizimi 9 Eylül 2016 tarihinde bitirilmiştir (Resim: 7).

22.08.2016 tarihinde büyük oranda MY-1 açmasının sınırları dışında (kuzey tarafta) kalan mezarın devamını görmek ve mezar yapısı ile olan bağlantısını anlamak amacıyla MY-2 açması açılmıştır (Resim: 8). Temizlik çalışmaları sırasında açmanın kuzeybatısındaki ana kayanın yaklaşık 50x30 cm. ölçülerinde oyularak burada küçük bir mezar yapıldığı gözlemlenmiştir. Ancak mezarın içerisinden az miktarda seramik ve kemik parçası dışında bir buluntu ele geçirilememiştir. Daha sonra, MY-1 açmasındaki çalışmalar sırasında karşılaşılan mezarda çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle mezarın üzerindeki dolgu toprak alınmış ve tabakalaşma gözetilerek çalışmalara devam edilmiştir. Bu mezarın üst tabakalarında çok sayıda büyük taş parçalarına ve az sayıda seramiğe rastlanmıştır. Daha sert toprağa sahip

olan en alt tabakada ise çok sayıda küçük, az sayıda büyük parçalar halinde kemikler ele geçirilmiştir. Bahsi geçen mezardan 6 adet bronz sikke bulunmuştur. Sikkeler üzerinde, uzman Johannes Eberhardt'ın yaptığı çalışmalar sonucunda sikkelerin tarihlerinin Hellenistik Dönemden, Roma İmparatorluk Dönemine kadar çeşitlilik gösterdiği anlaşılmıştır. Bu sonuçlar ışığında bahsi geçen mezara Hellenistik Dönemden Roma İmparatorluk Dönemine kadar birden çok kez gömü yapıldığı düşünülmektedir.

26.08.2016 tarihinde, bazilikanın güneydoğu köşesinde bulunan ve daha erken dönemlere tarihlendiği düşünülen muntazam blokların devamını görebilmek ve bir mezar yapısına ait olup olmadığı sorusuna cevap bulabilmek amacıyla MY-3 açmasına başlanılmıştır. Burada yapılan kazı çalışmaları sırasında bahsi geçen blokların bazilikanın güney duvarını oluşturduğu tespit edilmiş, bu blokların devşirme malzeme olarak tekrar kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle burada bir mezar yapısı olmadığı sonucuna varıldığından MY - 3 açmasındaki çalışmalar 29.08.2016 tarihinde bitirilmiştir.

3. DOĞU YAMACI MAĞARA ALANINDAKİ SONDAJ ÇALIŞMALARI

Doğu kaya kutsal alanının yukarısındaki bir kaya terasında günümüzde büyük bir kısmı çökmüş olan bir kısmı çökmüş olan büyük bir mağara bulunmaktadır (Resim: 9). Bu türdeki mağaralar bir çok antik kentte Meter/Kybele kültüyle bağlantılı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle 2016 kampanyasında yürütülen araştırmalarla, Priene'deki mağaranın Antik Dönemde dini bir mekan olarak kullanılıp kullanılmadığının açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Hatta burasının tanrıça Meter'in esas kült meydanı olarak kullanılması ve adakların kullanımdan sonra doğu kaya kutsal alanında depolanmış olma ihtimali de söz konusu olabilir.

Doğu kaya kutsal alanı deniz seviyesinden 92-98 m. yükseklikte, mağara ise 110-112 m. yükseklikte bulunmaktadır.

Mağaranın önündeki meydanda bulunan çok büyük kaya kütleleri mağara girişinin bir zamanlar (Antik Çağda) bir kaç metre daha önde olduğunu ve böylelikle mağaranın bugünkünden daha derin olduğunu göstermektedir.

Mağaranın önündeki meydanda 18.08-03.09.2016 tarihleri arasında şu iki amaca yönelik olarak, Frankfurt Üniversitesi'nden Doç. Dr. Axel Filges tara-

fından iki küçük sondaj açıldı (Resim: 10). Birinci amaç alanın Antik Dönemde kullanılıp kullanılmadığını kesinleştirmek; ikincisi ise eğer alan Antik Dönemde kullanıldıysa alanın fonksiyonunu ve kullanım şeklini belirlemektir. Doğu yamacı mağarası 1 sondajında üst tabakalar insanların Geç Antik ve Bizans Döneminde de buraya yukarıya geldiklerini göstermektedir. Daha derindeki tabakalarda el büyüklüğündeki ve daha küçük boyuttaki yüzlerce taşın ve kayadan kopmuş taş plakalarının arasında buluntu dağılımı daha netlik kazanmaktadır. Büyük taşlarla örtülü buluntu yerinde diğer yerlerde de rastlanan türden seramik (*amphoralar, oinochoeler* ve diğerleri) yanında çok miktarda sunu kasesi, *unguanterium* ve *astragal* kemikleri gün yüzüne çıkartılmıştır. *Unguanterium*ların çoğunluğu minyatür formatıdır. Böylece bu kaplar sembolik bir karaktere sahiptir ve tipik kült seramikleridir. *Unguanterium*lar, küçük kaseler ve *astragal*lar üzerinde yanık izleri vardır, yani bunlar ateş kurbanıyla bağlantılı olabilirler.

Doğu kaya kutsal alanının önemli buluntu gruplarından olan terrakottalardan burada sadece iki çok küçük parça ele geçti; metal veya cam eserler hiç bulunmamıştır. Doğu yamacı mağarasında ele geçirilen *unguanterium*ların boyutu doğu kaya kutsal alanında ele geçenlerden bariz şekilde farklı olduğundan dolayı, bu iki alanın buluntu komplekslerinin birbiriyle bağlantılı olmadığı sonucuna varılabilir. Güncel bilgimize göre doğu kaya kutsal alanı açıkça/net bir şekilde mağara etrafındaki sahadan ayrılmaktadır. Doğu yamacı mağarasının kendine ait bir kültü vardı; ancak adaklar yardımıyla burada hangi tanrı veya tanrıçaya tapınıldığını söylemek henüz mümkün değildir.

Kentin doğusundaki kaya yamacının hemen hemen her terasında kazılar esnasında basit adak hediyeleri gün yüzüne çıktığından dolayı, antik dönemlerde tüm kayalık alanın küçük kült meydanları ile donatılmış olması çok muhtemel görülmektedir. Gelecekte bu alanlarda yürütülecek araştırmalar bu varsayıma netlik kazandıracak ve Priene'deki bu kayalık saha kent içi doğal kült mekanlarına önemli bir örnek olarak gösterilebilecektir.

4. AGORA'DA ÖNÜMÜZDEKİ YILLARDA YAPILACAK OLAN RESTORASYON İÇİN HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Priene'deki agoradaki yapı kalıntılarının görünüşlerinin/durumlarının gelecek yıllarda oldukça iyileştirilmesi planlanmaktadır. Turistler Antik Dönemde Priene kentinin en büyük meydanındaki çok sayıdaki ağacın gö-

rüntüyü engellemesinden ve her yerde yayılmış olan mimari bloklardan oluşan yığınlardan dolayı hiç bir şey anlayamamaktadırlar. Bu nedenle kazı ekibi tarafından stoanın en batısındaki dört odanın kısmen tekrar ayağa kaldırılması (anastilosis yapılması) planlanmıştır.

Bu planın uygulamasına 2015 yılında traversli bir jalaskar ile söz konusu alanda yığılı taşların tasnif edilmesi ile başlanmıştır. 2016 kampanyasında Söke'deki Tariş firmasından kiralanan küçük kepçe iş makinası (manitou) ile sekiz iş günü çalışıldı. Öncelikle bu iş makinası oldukça müşkülâtli bir çalışma ve gayretle kente çıkartıldı; çünkü ketin Athena Caddesi üzerinde yer alan geçiş kısmı sadece 2,30 m. genişliktedir. Bundan daha geniş bir araç için antik kent alanına giriş mümkün değildir (Resim: 11).

Daha sonra kutsal stoanın güneyindeki merdiven ahşap kalas parçaları, taş ve toprakla örtülüp üzerine toprak bir rampa yapılmıştır, böylece -8- ton ağırlığındaki iş makinasının (manitou) caddeden çalışma alanına çıkışı sırasında yapı kalıntılarını tahrip etmesi önlenmiştir.

İki gün süren bu hazırlıklardan sonra günde yaklaşık 20–30 mimari blok stoa içerisinden manitou marifetiyle alınarak sunni rampa üzerinden agoranın güney doğusunda taş tarlası olarak düzenlenen alana nakledilmiştir. Bu çalışmalar taş restoratörü Daniel Schubert yönetiminde manitou operatörleri Gürsel Arı, Fevzi Altındağ (Söke TARIŞ İşletmesi) ve Frankfurt Üniversitesinden Eylem Yorum Tuzcu, Arne Scheinpflug ve Uludağ Üniversitesi'nden Orhun Kısa'nın yardımı ve katılımıyla yürütülmüştür.

Mimari blok ve parçaların nakil esnasında herhangi bir hasar/zarar görmemeleri için azami hassasiyet ve özen gösterilerek çok dikkatli davranılmıştır. Mimari elemanlar istiflendikleri taş tarlasında türlerine ve fonksiyonlarına göre ayrılarak gruplandırılmıştır, böylece daha sonra gerçekleştirilecek anastilosis (kısmi ayağa kaldırma) işine büyük bir kolaylık sağlanmıştır. Diğer taraftan bu şekildeki bir tasniflemeyle yapının cephe görünüşü için hangi mimari parçadan hangi örneklerin korunduğu da bir bakışta anlaşılabilir hale getirilmiştir.

2016 kampanyasında kutsal stoanın iç kısmında oldukça geniş bir alan mimari parçalardan arındırılmış ve mimari parçaların daha sonra gerçekleştirilecek kısmi ayağa kaldırmaya hazırlanmasının önemli bir bölümü tamamlanmıştır. Bütün bu işler 31.08.2016 – 09.09.2016 tarihleri arasında yürütülmüştür.

2017 yılında Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Söke Orman İşletme Şefliğinden alınan izinlerle kutsal stoa içerisindeki dört ağaç kesilecek ve stoa ile batısındaki merdivenli yol arasındaki mimari parçaların tahliyesine/tasnifine devam edilecektir.

Daha sonraki sezonlarda da Braunschweig Üniversitesi'nden ekibe katılacak mimarlar ve yapı araştırmacıları yönetiminde kutsal stoaya ait söz konusu yapı bölümlerinin ayağa kaldırılmasına (anstilosis) başlanacaktır.

5. DEPO ÇALIŞMALARI

2016 kampanyasında Priene küçük eser deposundaki çalışmalar, Marie Christine Junghans, Laura Picht, Yorum Eylem Tuzcu, Bahar Ejevazova, Gamze Boy ve Hasan Cem Gülmez tarafından yürütülmüştür.

Depo çalışmalarının yoğunluğunu, arazide yapılan kazı çalışmalarından gelen küçük buluntuların kabul edilmesi, temizlenmesi ve değerlendirilmesi ile çizilip belgelenmesi işi oluşturmuştur (Resim: 12). Milet müzesinden geçen sene getirilen mimari parçalar için bu yıl çelik raflar yaptırılmış ve bu eserlerin bir kısmının kroki çizimleri yapılmış olup envanter numaraları verilerek taş depo düzenlemeleri yapılmıştır.

Ayrıca bu sene yapılan kazı çalışmalarından gelen seramik buluntular temizlenmiş ve geçtiğimiz senelerde kazı çalışmalarının yapıldığı AEG alanından gelen seramik buluntuların istatistiği yapılmıştır. Son hafta istatistiği yapılan seramik buluntular toplanmıştır.

29.06.2016 tarihinden itibaren bu yıl kazı çalışmalarına başlanan MY açmalarının istatistiği yapılmıştır. 06.09.2016 tarihinde istatistiğe bağlı genel değerlendirme yapıldıktan sonra bu alandan gelen seramik buluntular da toplanmıştır.

Bütün bu işlerin yanı sıra Laura Picht geçen senelerde kazı çalışmalarının yapıldığı doğu kaya kutsal alanındaki çalışma alanından gelen seramik buluntuların çizimlerini yapmıştır.

Buluntu deposu 09 Eylül 2016 tarihinde, Milet Müze Müdürlüğü uzmanlarıyla birlikte tutanak tutularak kapatılmış ve ilgili müze müdürlüğüne teslim edilmiştir.

Die Arbeiten in Priene im Jahr 2016

Die Tätigkeiten in Priene fanden im Jahr 2016 mit Genehmigung des Kultur und Tourismus Bakanlığı, Kultur Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

(Ankara) unter der Leitung des Milet-Museums im Zeitraum vom 12.8. bis 10.9. statt. Die Arbeiten wurden auf vielfältige Weise unterstützt durch die Uludağ Üniversitesi Bursa, das Deutsche Archäologische Institut – Abteilung Istanbul, die Goethe-Universität Frankfurt am Main, die Leopold Werner- und die Heinz-Götze-Stiftung, wofür wir sehr dankbar sind.

Die lokale Gesamtleitung hatte Prof. Dr. İbrahim Hakan Mert inne, das deutsche Team wurde von PD Dr. Axel Filges geleitet. Insgesamt waren 19 Wissenschaftler/innen, Studierende und Restaurierungsspezialisten beteiligt. Zwei lokale Arbeitskräfte sorgten für eine funktionierende Infrastruktur.

Die Arbeitsbereiche der Kampagne umfassten 1) Ausgrabungen am Thermengebäude, 2) Ausgrabungen und Vermessungsarbeiten in der Ostnekropole, 3) Sondagen im Bereich des Felsgebietes im Nordosten der Stadt vor einer Höhle, 4) Vorbereitungen für Restaurierungsarbeiten an der Heiligen Halle auf der Agora und 5) die Fundbearbeitung (Abb. 1).

1. Ausgrabungen an den römischen Thermen im Bereich des oberen Gymnasiums

Ziel der Sondagen im Bereich des Oberen Gymnasiums war die weitere Erkundung der römisch-kaiserzeitlichen Thermenbauten hinsichtlich Grundriss, Raumgliederung und datierbarem Material der kaiserzeitlichen Bauphase. Dafür wurden mithilfe zwei kleiner Sondagen (RT7 und RT8) Mauer-Ecksituationen an der Südmauer des Hauptbaus untersucht. Die Arbeiten erfolgten im Zeitraum vom 15.08. bis zum 06.09. unter der Leitung von Miguel Ximénez-Carrillo und der Mitarbeit von Arne Scheinpflug und Dagmar Wolter.

Die erste Sondage (RT 8) erfolgte in der Ecksituation zwischen der Thermen-Südmauer und einer nach Süden vorstehenden Mauerstruktur vor Raum B (Abb. 2). Die Mauerstruktur wirkt podestartig und scheint nachträglich an die Thermen-Südmauer angesetzt. Nach Abtiefen der ersten Oberflächenschicht konnten die Unterkante des Mauerpodestes und Teile eines spätantiken Mosaiks freigelegt werden. Das massive Mauerpodest scheint hierbei lediglich auf einer Erdaufschüttung zu ruhen. Das Mosaik schließt an die Überreste des bemalten Wandputzes der Thermen-Südmauer an. Weiterhin kam das Fundament einer Steinreihe zutage, die teilweise noch Wandputzreste aufweist. Dieses Fundament ist direkt auf das Mosaik und an den bemalten Wandputz der Thermen-Südmauer ge-

setzt. Das weitere Abtiefen in der Ecke neben und unterhalb des Mosaiks brachte eine durchgehende und fundarme Verfüllung in Form von Gebälk- und Quaderfragmenten zutage. Die Sondage RT8 konnte, aufgrund der Einsturzgefahr der Profile durch die Bauschuttmassen, nicht bis zum Fundamentfuß abgetieft werden. Durch die Überbauung des vermutlich spätantiken Mosaiks lassen sich mindestens zwei späte Phasen (byzantinisch?) feststellen.

Die zweite Sondage (RT 7) erfolgte in der Ecke zwischen der Thermen-Südmauer und der Ostmauer der südlich gelegenen Kapelle. Der Bereich wurde bisher als spätantikes Bad angesprochen. Der Schnitt konnte bis zum gewachsenen Boden abgetieft werden. Direkt vor der Thermen-Südmauer wurde ein Fundament aus opus caementitium angetroffen, das bis auf den gewachsenen Fels herabreicht. Es umschließt oben ein in situ befindliches Wasserleitungsrohr. Unterhalb der Kapellen-Ostmauer konnte ebenfalls eine steinerne Fundamentierung identifiziert werden, die aus grob geschichteten, vereinzelt vermörtelten Steinen und Ziegeln besteht und nicht auf dem gewachsenen Fels aufsitzt. Weiterhin wurden Reste eines festen Unterbodens aus einem Stampflehm- und Mörtelgemisch freigelegt. Auf diesem waren Überreste eines Bodens aus aufgelegten Ziegelplatten zu erkennen. Nach Abtragen des Stampflehms zog sich eine feste Verfüllschicht bis zum gewachsenen Boden durch. Diese Verfüllschicht bestand aus einem Gemisch aus Mörtel, Ziegelfragmenten, kleineren Steinen, grob geschnittenen Mosaiksteinen und vereinzelter Keramik. In dieser Verfüllung befanden sich einige größere Baufragmente. Ein verstürzter Architekturblock weist griechische Inschriften an Schmal- und Langseite auf (Abb. 3), die Oberfläche des ca. 1,20 x 0,40 m langen Blocks zeigt Einlassungen für eine Statuenverdübelung.

Insgesamt sind mehrere Bauphasen deutlich zu trennen. Sowohl in RT8 als auch in RT7 zeigen Verfüllungen und Bodenniveaus mindestens zwei nachantike Umbauphasen. Das opus caementitium-Fundament in RT7 ist mit der Wasserleitung und dem gewachsenen Fels verbunden. Es unterscheidet sich deutlich von der Fundamentstruktur unterhalb der Kapelle und gehört der kaiserzeitlichen Gründungsphase an. Die Verfüllschicht verdeutlicht, dass die Thermen vermutlich in spätantiker Zeit nicht nur umfassend umgebaut worden sind, sondern auch neue Niveaus durch große Aufschüttungen geschaffen worden sind.

2. Grabungen und Vermessungsarbeiten in der Ostnekropole in der Nähe der sog. Parkplatz-Basilika

Die Parkplatz-Basilika befindet sich ca. 100 m östlich des Osttores der Stadt an der Ausfallstraße nach Magnesia. Bei Grabungen an der Basilika in den Jahren 2008 bis 2011 wurden drei antike Grabstrukturen angetroffen, die in der Kampagne 2016 näher untersucht werden sollten. Die Arbeiten fanden im Zeitraum 15.8. bis 10.9. statt; sie wurden unter der Leitung von Prof. Dr. I. Hakan Mert und Buğra Kuru sowie der Beteiligung von Hasan Cem Gülmez, Orhun Uğur, Zeynep Yıldız, Osman Sert und Batuhan Dur-sun durchgeführt.

Schon bei den früheren Arbeiten wurde klar, dass die Grabgebäude einer früheren Zeitstellung als die frühbyzantinische Basilika angehören. Als Ziele der Arbeiten sind zu nennen die Anfertigung eines maßgenauen Planes des Areals, die zeichnerische Rekonstruktion der Grabmäler, typologische Untersuchungen zu den Grabformen sowie deren Datierung und schließlich die topographische Einordnung der drei Gräber innerhalb der gesamten Ostnekropole.

Der Grabungsschnitt MY 1 wurde am 17.8. begonnen (Abb. 4); dabei kam direkt unter der Oberfläche ein Grab zutage, das auf dem gewachsenen Fels errichtet worden war. Neben dem Grab befindet sich eine Blocklage, zu der auch zwei Steleneinlassungen gehören. Unterhalb dieses Niveaus wurde eine weitere ebene Steinreihe angetroffen, bei der es sich um den Grabdeckel eines tiefer liegenden und somit früheren Grabes handelt. Bei Vergrößerung des Schnittes nach Süden zeigte sich, dass hier ein weiteres Grab liegt, welches sich mit dem ersten eine Mauer in der Mitte teilt (Abb. 5). Dieser Komplex wird deshalb als „Zwillings-Grab“ angesprochen, wie er als Grab-Typus aus Priene bereits bekannt ist. Beide Gräber sind aufgrund fehlender oder verkippter Seitenbegrenzungen leider mit Erde angefüllt. Bei dem Ausheben der Verfüllung wurden in einem Grab nur wenige Knochen und Kleinfunde angetroffen – aufgrund der geringen Zahl an Funden ist davon auszugehen, dass es bereits einmal in antiker Zeit geöffnet worden war. Im anderen Grab aber konnten sechs Bronzemünzen gefunden werden, die von der hellenistischen Epoche bis in die Kaiserzeit einzuordnen sind (Bestimmung der Münzen durch Johannes Eberhardt). Aufgrund dieser langen Zeitspanne ist davon auszugehen, dass das Grab kontinuierlich verwendet wurde und mehrfach als Grablege gedient hat.

Im östlichen Abschnitt der Grabungsfläche MY 1 befindet sich eine abfallende Geländestruktur, die am unteren Rand verputzt ist. Darunter wiederum befindet sich ein ebener Belag aus Ziegeln (Abb. 6), die nach Dokumentation abgetragen wurden, da stark zu vermuten war, dass es sich hierbei um die obere Versiegelung eines Grabkastens handelt. Der südliche Abschnitt dieses neuen Grabes war mit größeren Blöcken eines anderen bedeckt, so dass sich eine relative Chronologie beider Gräber ergibt. Die Ziegellage stellt eine nachträgliche Abdeckung des frühen Grabes dar, auf der dann ein jüngeres Grab errichtet wurde. Im frühen Grab wurden viele Knochen, wenig Keramik, aber zwei Münzen aus Magnesia am Maeander gefunden, die in das 2. Jh. v. Chr. datiert werden können. Das Grabungsareal wurde eingemessen und ein Steinplan angefertigt (Abb. 7).

Nördlich von Fläche MY 1 wurde das Areal MY 2 angelegt. Bei der Säuberung wurde eine aus dem Fels gearbeite 30 x 50 cm große Eintiefung freigelegt, die ebenfalls als Grab anzusprechen ist. Im Inneren kamen nur sehr wenige Knochen und Keramikfragmente zum Vorschein (Abb. 8).

Der Grabungsschnitt MY 3 an der Südostecke der Basilika hatte zum Ziel, die schon bei der Freilegung des Kirchengebäudes entdeckten großen rechteckigen Marmorblöcke als entweder sekundär verbaute Elemente oder als in situ befindliche Grabstrukturen zu bestimmen. Schnell wurde deutlich, dass sich in diesem Bereich keine Gräber befinden, sondern die Blöcke von Gräbern der Umgebung hierhin verbracht worden waren. Die Grabung in dem Areal wurde nach dieser Erkenntnis rasch eingestellt.

3. Sondagen im Bereich des Felsgebietes im Nordosten der Stadt vor einer Höhle

Auf einer Felsterrasse oberhalb des Felsheiligtums Ost (FHO) befindet sich eine große, heute eingestürzte Höhle (Abb. 9). Höhlen sind aus vielen antiken Städten als Orte des Meter/Kybele-Kultes bekannt. Deshalb sollte durch die Untersuchungen der Kampagne 2016 geklärt werden, ob auch die prienische Höhle in der Antike als Sakralraum genutzt worden ist. Möglich wäre sogar, dass hier der Hauptkultplatz der Meter war – und die Votive dann nach Gebrauch im Areal des Felsheiligtums Ost deponiert worden sind.

Auf Höhe 92-98 m üNN liegt das FHO, auf Niveau von etwa 110 m üNN befindet sich die Höhle. Auf dem ebenen Vorplatz liegende gewaltige Felsbrocken bezeugen, dass der Höhleneingang einst einige Meter weiter vorstand – und die Höhle somit tiefer war als sie es heute noch ist. Zwei

kleine Sondagen wurden im Zeitraum 18.8. bis 3.9. im teilweise zugänglichen Höhlenvorplatzbereich durch Axel Filges (zeitweise unterstützt durch Bahar Ejevazova und Orhun Uğur) abgetieft, um erstens eine antike Nutzung des Areals sichern bzw. ausschließen zu können und zweitens bei positiven Indizien die Funktion des Geländes und die Art der Nutzung zu bestimmen (Abb. 10). In den oberen Befunden von Schnitt HOH 1 zeigte sich, dass auch in spätantiker und byzantinischer Zeit Menschen hier oben hin gelangten. In tieferliegenden Schichten, die wie alle anderen auch von Unmengen handgroßer sowie kleinerer Steine und eindeutig vom Fels abgeplatzten Steinplättchen durchsetzt waren, wurde eine Fundstreuung mit klarem Zentrum angetroffen. In der Fundstelle, eventuell abgedeckt durch größere Steine, wurde neben Keramik, wie sie allerorts vorkommt (Amphoren, Kannen und anderes), eine hohe Konzentration von Spendennäpfchen und Unguentarien sowie viele Astragalknochen geborgen. Die Unguentarien sind überwiegend in einem Miniaturformat. Sie besitzen damit einen vor allem symbolischen Charakter, sie sind eindeutige Kultkeramik. Unguentarien, Schälchen und die Astragale zeigen Brandspuren, könnten also in Zusammenhang mit Brandopfern gesehen werden.

Von der wichtigen Fundgruppe des FHO, den Terrakotten, wurden nur zwei sehr kleine Fragmente geborgen; Metalle oder Gläser kommen gar nicht vor. Da sich auch die Unguentarien in ihrer Größe von den Exem plaren aus dem unteren Felsheiligtum deutlich unterscheiden, besteht Anlass zur Aussage, dass die Fundkomplexe FHO und HOH in keiner Verbindung stehen. Das FHO grenzt sich nach aktuellem Kenntnisstand klar von dem Areal um die Höhle am Osthang ab. Der Bereich der Höhle am Osthang wurde für einen separaten Kultbetrieb genutzt; welche Gottheit hier verehrt wurde, ist durch die Votive momentan noch nicht zu erschließen.

Da auf fast jeder Terrasse des Felshanges im östlichen Stadtgebiet einfache Weihgeschenke bei Grabungen zum Vorschein kamen, erscheint es sehr wahrscheinlich, dass der gesamte Felsbereich in der Antike mit kleinen Kultplätzen ausgestattet war. Zukünftige Untersuchungen können hier in den nächsten Jahren Sicherheit bringen und das Areal als ein wichtiges Beispiel für innerstädtische naturbelassene Kulträume hervorheben.

4. Vorbereitungen für Restaurierungsarbeiten an der Heiligen Halle auf der Agora

In den nächsten Jahren soll auf der Agora Prienes die Sichtbarkeit der antiken Gebäudereste stark verbessert werden. Touristen können heute

aufgrund der vielen Bäume und der verstreuten großen Haufen von Architekturteilen den in der Antike größten Platz Prienes nicht verstehen. Deshalb ist ein Arbeitsprogramm entworfen worden, einen Teil der Agora wieder zugänglich und verstehbar zu machen. Von den Bauteilen der Heiligen Halle sind noch sehr viele originale Steine vorhanden. Geplant ist ein teilweiser Wiederaufbau im Abschnitt der westlichen vier Kammern bis zum Stylobat der Halle und darüber hinaus bis zur Stufenanlage, die zur Westtorstraße hinabführt.

Begonnen wurde in der Kampagne 2015 mit dem Auflösen der Steinlager mittels eines einfachen Portalkranes. In der Saison 2016 wurde mit einem von der Firma TARIŞ Söke angemieteten Kleinbagger (Manitou) für 8 Tage gearbeitet. Zunächst wurde das Gerät in die Stadt hineingebracht, was mit erheblichem Aufwand verbunden war, da die Zufahrtstraße nur 2,3 m breit ist. Für noch breitere Baufahrzeuge ist der Zugang in die Stadt unmöglich (Abb. 11).

Danach wurden die Stufen der Heiligen Halle mit Brettern, Steinen und Erde geschützt und darüber eine Erdrampe angelegt, damit das 8 Tonnen schwere Fahrzeug die Steigung von der Straße bis in die Halle überwinden kann, ohne die Baureste zu beschädigen. Pro Tag wurden unter der Leitung des Steinrestaurators Daniel Schubert und mit Hilfe von Arne Scheinpflug, Yorum Tuzcu, Orhun Uğur und der Baggerführer Gürsel Arı sowie Fevzi Altındağ 20-30 Bauteile aus dem Halleninneren über die künstliche Rampe zu einem Lagerplatz auf der Agora transportiert.

Beim Transport der Steine wurde große Sorgfalt darauf gelegt, die Steine ohne jegliche Beschädigung zu bewegen. Die Architekturteile werden nach ihrer Art und Funktion gesondert abgelegt, um den späteren Wiederaufbau einfacher zu machen. Auf einen Blick kann nun erkannt werden, wie viele Exemplare von welcher Bauteilart für den Aufbau zur Verfügung stehen. In der Kampagne 2016 wurden so viele Quadratmeter Fläche im Inneren der Heiligen Halle beräumt und die Bauteile für den späteren Teilwiederaufbau zurechtgelegt.

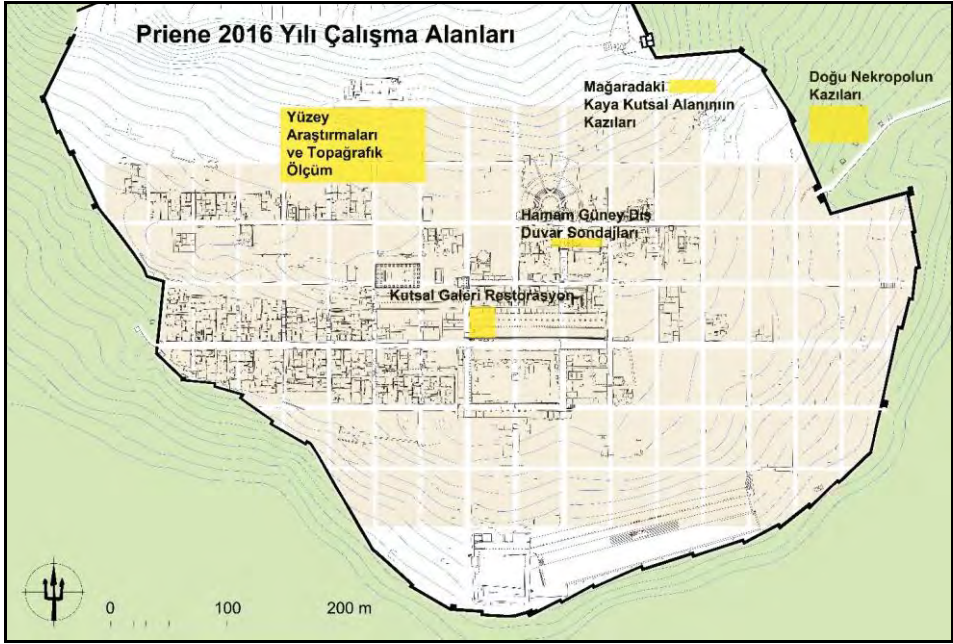
In der Kampagne 2016 wurde ferner die Genehmigung des Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu und des Söke Orman İşletme Şefliği eingeholt, Bäume in dem Bereich fällen zu lassen. Begonnen wurde zunächst mit drei mittig in der Halle stehenden Pinien, so dass schon jetzt die Erkennbarkeit der Hallenfläche verdeutlicht werden konnte.

5. Fundbearbeitung

Im Depot wurden unter der Leitung von Marie Junghans und Laura Picht mit den Studierenden Yorum Tuzcu, Bahar Ejevazova, Gamze Boy und Hasan Cem Gülmez an den Keramik- und übrigen Kleinfunden aus der aktuellen Kampagne, aber auch an den Funden aus den vergangenen Jahre, besonders denen der Sicherungsgrabung an der Athena-Straße, gearbeitet (Abb. 12).

Außerdem wurden die am Ende der Kampagne 2015 aus dem Milet Museum zurückgebrachten großen Architekturteile vor allem des Athenatempels aufwändig gereinigt, zeichnerisch erfasst und mit Inventarnummern versehen sowie sämtliche Informationen in die Priene-Datenbank eingetragen. Für die vielen Bauteile wurde eigens ein 4 m breites Schwerlastregal aus Stahl angefertigt, das am Ende der Kampagne noch eingeräumt werden konnte.

(Der deutsche Textteil wurde von Axel Filges erstellt).

Resim 1: Örenyerinde 2016 yılında çalışma yapılan alanlar. (Plan U. Mania, Düzenleyen A. Filges).

Resim 2: RT 8 açması çalışmaları. (H. Mert).

Resim 3: Açmanın güneyinde tespit edilen yapı bloğu. (H. Mert).

Resim 4 : MY – 1 Açması (B. Kuru).

Resim 5: İkiz mezarlar. (B. Kuru).

Resim 6: Üzeri kiremit ile kapatılmış mezar. (B. Kuru).

Resim 7: Alanın taş plan çizimi (B. Kuru).

Resim 8: MY – 2 Açması. (B. Kuru).

Resim 9: Mağaranın görünüşü. (A. Filges).

Resim 10: Sondaj çalışmaları. (A. Filges).

Resim 11: Taşların manitou ile tasnif edilişi. (H. Mert).

Resim 12: Depo çalışmaları. (H. Mert).